

У апошнія два дзесяцігоддзі існуе пэўны попыт на вывучэнне гісторыі беларускага мовазнаўства 1920-х гадоў, а таксама на публікацыю прац гэтага перыяду. Дэмакратызацыя грамадскага і палітычнага жыцця другой паловы 1980-х сярод іншага прынесла бурныя дыскусіі аб гісторыі і сучасным стане беларускай мовы, і на гэтай хвалі незвычайна ўзрасла цікавасць да людзей, якія ў першыя два дзесяцігоддзі мінулага стагоддзя і ў пазнейшыя гады займаліся даследаваннем і кадыфікацыяй беларускай мовы, пакінулі след у гісторыі навукі як заснавальнікі або рэфарматары беларускай граматыкі і правапісу.

Як вынік гэтай цікавасці з пачатку 1990-х гадоў у Беларусі інтэнсіўна стала друкавацца лінгвістычная спадчына 1920-х і працы з гісторыі мовазнаўства, у якіх асэнсоўвалася дзейнасць тых або іншых асоб, што ўнеслі значны ўклад у вывучэнне беларускай мовы.

Так, у 1991 годзе ў серыі «Беларуская мова: гісторыя і сучаснасць» выдавецтва «Народная асвета» перадрукавала 12-тысячным накладам (!) пятае, 1929 года, выданне «Беларускай граматыкі для школ» Браніслава Тарашкевіча, у 1993-м — «Беларуска-расійскі слоўнік» 1926 года Міколы Байкова і Сцяпана Некрашэвіча, у 1994-м — «Лекцыі па гісторыі беларускай мовы» 1927 года Іосіфа Ваўка-Левановіча, у 1995-м — «Граматыку беларускае мовы. Фанетыку» Язэпа Лёсіка.

У 1994 годзе выйшла з друку энцыклапедыя «Беларуская мова», і выразнай яе асаблівасцю было імкненне падаць гісторыю беларускай лінгвістыкі шырэй, чым гэта магло б быць у выпадку, калі б энцыклапедыя выдавалася ў 1980-я. Так, у гэта выданне былі ўключаны не толькі артыкулы, прысвечаныя Браніславу Тарашкевічу, Сцяпану Некрашэвічу, Іосіфу Ваўку-Левановічу, Пятру Бузуку (аўтарам, лінгвістычны даробак якіх вывучаўся акадэмічнай і ўніверсітэцкай навукай у папярэднія гады), але і Вацлаву Ластоўскаму, Язэпу Лёсіку, Валянтыне Пашкевіч, Яну Пятроўскаму, Янку Станкевічу, чыя мовазнаўчая спадчына была відавочна занядбана. У канцы 1990-х колішні супрацоўнік газеты «Наша

Ніва» і радыё «Рацыя» Віктар Мухін саматужным спосабам і абмежаваным накладам выдаў зборнік «Змены беларускага правапісу ў Савецкай Беларусі», а таксама перадрукаваў брашуру С. Некрашэвіча 1925 года «Да пытання аб укладанні слоўніка жывой беларускай мовы» і падрыхтаваную ў 1927 годзе С. Некрашэвічам і П. Бузуком «Праграму для збірання асаблівасцей беларускіх гаворак і гаворак пераходных да суседніх моваў». У 2001—2003 гады выкладчыкі кафедры сучаснай беларускай мовы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта Уладзімір Куліковіч, Ірына Савіцкая і Юрась Бушлякоў абаранілі кандыдацкія дысертацыі па лінгвістычнай спадчыне Уладзіміра Дубоўкі, Максіма Гарэцкага і Яна Станкевіча, папярэдне надрукаваўшы пару дзясяткаў артыкулаў пра сваіх герояў. У 2002 годзе выйшаў збор лінгвістычных твораў у двух тамах Яна Станкевіча (паўтораны трохі ў іншай версіі ў 2007 годзе), у 2003-м — працы 1920-х гадоў Язэпа Лёсіка, у 2004 годзе да 120-гадовага юбілею былі выдадзены выбраныя навуковыя працы Сцяпана Некрашэвіча.

З 1993 года ў Беларускім дзяржаўным універсітэце на філалагічным факультэце чытаецца курс гісторыі беларускага мовазнаўства, а з 1997 года — спецыяльны курс, прысвечаны гісторыі беларускай лінгвістыкі міжваеннага перыяду. У 2005 і 2008 гадах у выдавецтве БДУ ў дзвюх частках была надрукавана хрэстаматыя з гісторыі беларускага мовазнаўства 1918—1941 гадоў (укладальнікі — аўтар гэтых радкоў і Ганна Кулеш), у дванаццаці раздзелах якой былі прадстаўлены шматлікія характэрныя ўзоры беларускай лінгвістыкі міжваенных гадоў. Нарэшце зусім нядаўна, сёлета, у выдавецтве часопіса «ARCHE» ў трох кнігах былі ўзноўлены славытыя дваццаць тры тэрміналагічныя слоўнікі з серыі «Беларуская навуковая тэрміналогія» (1922—1930), а ў чацвёртай кнізе — яшчэ чатыры тэрміналагічныя слоўнікі 1927—1934 гадоў, якія былі надрукаваны па-за рамкамі гэтай серыі.

З’яўленне пералічаных публікацый мела вялікае навуковае значэнне, у тым ліку з той прычыны, што яшчэ на нашай памяці беларуская лінгвістычная спадчына 1920-х часам падавалася перакрыўлена, тэндэнцыйна. Выключна важнае значэнне маюць шматлікія сучасныя публікацыі крыніц, якія ўжо даўно сталі рарытэтамі. Сучасныя даследчыкі з розных прычын могуць быць часам недакладнымі ў тых або іншых кваліфікацыях мовазнаўчай спадчыны такіх блізкіх, але і такіх далёкіх 1920-х, а даступнасць крыніц робіць працэс здабывання навуковай ісціны падлеглым кантролю, «празрыстым», верыфікабельным. Як вядома, у гісторыі беларускай лінгвістыкі сутыкаліся прынамсі два падыходы ў ацэнцы беларускага лінгвістычнага даробку 1920-х. Згодна з першым (ён панаваў у беларускай савецкай лінгвістыцы ў 1930-я — 1950-я гады, у нейкай меры і ў тры наступныя дзесяцігоддзі) працы 1920-х кваліфікаваліся як несур’ёзныя, як уласцівыя своеасабліваму «падлеткаваму» перыяду развіцця беларускай лінгвістыкі. Згодна з другім ацэнка шматлікіх мовазнаўчых прац 1920-х павінна быць перагледжана ў напрамку прызнання іх высокага ўзроўню. Публікацыя колішніх крыніц робіць сучаснае асэнсаванне больш грунтоўным, у якім ужо

няпроста (ёсць і будзе) замоўчаць тэя або іншыя факты або трактаваць іх дэманстратыўна неадпаведным чынам.

І вось чытачу прапануецца новая публікацыя — чарговы падбор тэкстаў са сферы беларускай лінгвістыкі 1920-х. Чаму мовазнаўчая спадчына амаль стогадовай даўнасці ўсё яшчэ так важная нам, чаму яна нас не «адпускае»?

Папраўдзе, мовазнаўчыя чыны 1920-х былі выключна цікавымі і плённымі з гледзішча асэнсавання як фундаментальных, так і прыватных пытанняў беларускай мовы. Калі працы 1920-х і не сфармавалі яшчэ канчаткова аблічча сучаснай беларускай лінгвістыкі (працы 1930-х — 1950-х іх старанна «перакрэслівалі»), то яны дакладна ўнеслі значны ўклад у фармаванне беларускай літаратурнай мовы. Лінгвістыка 1920-х была багатай і разнастайнай, яна ўкладалася пры ўдзеле шматлікіх асоб з рознай адукацыяй, гэтыя людзі часам мелі неаднолькавыя погляды адносна магістральных шляхоў развіцця беларускай літаратурнай мовы, — усё гэта надае перыяду 1920-х гадоў асаблівы каларыт. Зрэшты, і сама мова была яшчэ «на раздарожжы», пытанне пра выбар напрамкаў яе развіцця яшчэ ў нейкай меры заставалася адкрытым. Як быццам была ўсеагульная згода ў тым, што асновай літаратурнай мовы павінна быць мова народная, але як толькі паўставалі пытанні адаптацыі народнай мовы ў сферу тэрміналагічнай практыкі (тэрміналагічны напрамак дзейнасці беларускіх лінгвістаў 1920-х быў асабліва багатым), як толькі асэнсоўваліся адносіны беларускай мовы з расійскай і польскай, дык адразу можна назіраць ідэалагічна абумоўленыя разыходжанні паміж прыхільнікамі розных поглядаў. Перыяд 1920-х гадоў быў асабліва спрыяльны для з'яўлення ў друку бескампраміснай крытыкі апанентаў, адносіны паміж некаторымі мовазнаўцамі (напрыклад, Язэп Лёсік — Іосіф Воўк-Левановіч) былі выключна складаныя — у гэтым сэнсе у дадзеным нумары гісторыя беларускай лінгвістыкі 1920-х паўстае без прыкрасаў, з усімі яе складанасцямі і «няправільнасцямі».

Для публікацыі былі адабраны важныя працы з лінгвістычнай палемікі 1920-х гадоў, якія толькі часткова супадаюць са зместам згаданай вышэй хрэстаматыі па гісторыі беларускага мовазнаўства міжваенных гадоў. У нумары публікуюцца некалькі прац мовазнаўцаў Міколы Байкова, Анатоля Багдановіча і Льва Цвяткова, аўтараў, лінгвістычная спадчына якіх яўна недаацэнена (пра Льва Цвяткова ў беларускай лінгвістыцы існуе фактычна толькі адна сур'ёзная публікацыя). У часопісе друкуецца фактычна невядомы водгук пачынальніка беларускай лінгвістыкі Яўхіма Карскага на выданне прац Акадэмічнай канферэнцыі 1926 года. Узнаўляюцца фрагменты палемікі паміж Я. Лёсікам і І. Ваўком-Левановічам, а таксама ўпершыню друкуецца даклад Ваўка-Левановіча «Пра некаторыя важнейшыя недахопы беларускай літаратурнай мовы», які выклікаў крытычныя водгукі яго калег і паўплываў на асабісты лёс навукоўца. У нумары змяшчаюцца таксама некаторыя публікацыі, прысвечаныя разгортванню правапіснай дыскусіі і рэальнаму функцыянаванню арфаграфіі ў школьнай практыцы (артыкулы Л. Цвяткова, С. Некрашэвіча,

Я. Лёсіка, А. Лёсіка і С. Замбржыцкага), шэраг артыкулаў з галіны стварэння тэрміналогіі, культурамоўныя зацемкі Вацлава Ластоўскага, водгукі на слоўнікі Ластоўскага, Некрашэвіча і Байкова і інш.

Публікацыя здзяйсняецца ў асноўным з правапіснай адаптацыяй да прынятых у часопісе «ARCHE» нормаў, але ў асобных публікацыях (напрыклад, даклад Ваўка-Левановіча) наколькі магчыма пунктуальна захоўваецца арфаграфічны рэжым аўтара. Усе падстаронкавыя заўвагі, акрамя пазначаных як *заўв. рэд.*, належаць арыгінальным тэкстам.

Спадзяюся, што публікацыя лінгвістычных твораў нашых папярэднікаў будзе цікавай ангажаванаму чытачу і саслужыць добрую службу для навукоўцаў, якія працуюць у галіне гісторыі беларускага мовазнаўства.

Сяргей Запрудскі